

ПРОБЛЕМА «КОЛОНІАЛЬНОЇ ТРАВМИ» В АФРО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ ТОНІ МОРРИСОН (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «BELOVED»)

Мета пропонованої статті полягає в аналізі принципів та особливостей афро-американської південної моралі і «чорної етики» (*Black ethic*), як складових маргіналізованих постколоніальних культурних традицій, що знаходять своє відзеркалення у белетристиці Тоні Моррісон. Ці традиції набули висвітлення у романі Тоні Моррісон «Улюблена» (*Beloved*). Актуальність наукової статті зумовлена станом вітчизняних літературознавчих досліджень, в яких переосмислюються загальнокультурний канон і переглядаються традиційні естетичні стереотипи в оцінці багатьох явищ американської культури, що дає можливість відмовитися від сталого сприйняття творчості письменниці та проаналізувати раніше недосліджені аспекти її творчості. У західному літературознавстві проза Тоні Моррісон привернула увагу таких відомих дослідників, як Джон Н. Дювалл (John N. Duvall), Філіп Пейдж (Philip Page), М.Г. Гендерсон (M.G. Henderson), П.-Т. Рафаель (P.-T. Rafael), а також вітчизняних літературознавців М.Р. Коппард, І.В. Гусарову, О.В. Піскун, В. Бошняк, М. Зав'ялову, С.А. Пухнату¹ та ін.

Письменниця афроамериканського походження Тоні Моррісон (справжнє ім'я – Клої Ентоні Уоффорд) народилася 18 лютого 1931 р. у невеликому містечку Лорейн (штат Огайо). Багата та барвиста проза Моррісон принесла їй міжнародне визнання. У своїх захоплюючих, повних енергії романах письменниця всесторонньо розглядає складний духовний світ темношкірих американців. Серед численних нагород письменниці – медаль Національного Книжкового Фонду за

1 Коппард, Маргарита Ринатовна Лингвокультурологическое исследование афроамериканского варианта английского языка: На материале романа Тони Моррисон «Возлюбленная»: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 Уфа, 2005;

Гусарова, Ирина Владимировна Литературная традиция в творчестве афроамериканских писателей последней четверти XX века: Тони Моррисон, Глория Нейлор, Элис Уокер : Дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 М., 2003;

Пискун, Елена Валериевна Мультикультурализм США и культура афроамериканцев, Т. Моррисон, Э. Уокер: Дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01 М., 2001;

Пухнатая, Светлана Анатольевна Художественная проза Тони Моррисон: Новые тенденции в современной негритянской литературе США: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.01.05 / Моск. областной пед. ин-т Москва, 1991;

видатний внесок в американську літературу (1996). «Улюблена» (*Beloved*, 1987), найзнаменитіший роман Тоні Моррісон, її перший бестселер, нагороджений Пулітцерівською (1988), а потім і Нобелівською преміями (1993). Моррісон давно визнана класиком американської літератури. Її твори глибокі за змістом, у них підняті серйозні проблеми афроамериканського населення США. Книги письменниці не можна зарахувати до легкого читання, проте, вони популярні в усьому світі. Моррісон бере активну участь у феміністичному русі, виступає на негритянських конгресах.

Перший роман “Найблакитніші очі” (*The Bluest Eye*, 1970), опублікований у 1970 р., був тепло сприйнятий критикою. Через декілька років був опублікований роман “Сула” (*Sula*, 1974), що потрапив до списку бестселерів. Потім Тоні Моррісон були написані романи “Пісня Соломона” (*Song of Solomon*, 1977), який одержав Національну Премію Гуртка Літературних Критиків і Премію Американської Академії та Інституту Мистецтв і Літератури, “Смоляне опудалко” (*Tar Baby*, 1981). Крім вищеперерахованих творів, нею були написані романи “Джаз” (*Jazz*, 1992), “Раї” (*Paradise*, 1998), які разом з “Улюбленою” (*Beloved*, 1987) увійшли до трилогії, роман “Кохання” (*Love*, 2003), книга “Гра у темряві: Білізна і літературна уява” (*Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination*, 1992), дитячі книжки “Великий ящик” (*The Big Box*, 2000) і “Книга недобрих людей” (*The Book of Mean People*, 2002), “Лев або Миша?” (*The Lion or the Mouse*, 2003), “Мурашка або Коник?” (*The Ant or the Grasshopper?*, 2003), “Мак або Змія?” (*The Poppy or the Snake?*, 2004).

Південь символізує те найгірше, що Америка дала чорношкірим – расову дискримінацію, убогість, гніт та утиски. Проте Південь є тим місцем, з якого беруть своє коріння чорна культура, історія і яке завжди називатиметься «рідною домівкою» для свого народу. «Південна домівка» також є притулком і для багатьох чорношкірих, народжених за його межами; це – «домівка» для тих, чиї батьки залишили Південь багато десятиліть тому [2, 124].

Багато афроамериканських письменників у своїй творчості звертаються до «землі обітованої», до батьківщини свого народу, яка є «домівкою» для головних героїв їх романів, що мріють влаштуватися на Півдні і про стабільне життя там. Проте, з іншого боку, Південь – з властивим йому сприйняттям «білого ідеалу» та відношенням до чорної раси, як до неповноцінної, – є найбільш нестабільним місцем для чорношкірих. Роберт Бон зазначив, що бінарне відношення чорношкірих до Півдня є наслідком тієї обставини, що вони одночасно «надзвичайно обдаровані природною красою свого краю» та

«знехтувані його моральною та етичною потворністю» [1, 165]. Філіп Падж дуже красномовно говорить про роль Півдня у складному становленні афроамериканців, як рівнозначного осередку суспільства США 7, 136]. Говорячи про романи Тоні Моррісон, Падж зазначає, що у творах письменниці «минуле чорношкірих – це комбінація села та Півдня» [7, 209]. І «у той час як герої романів Моррісон прагнуть щосили створити власну здорову індивідуальність та виявити самобутність на міській півночі, їм досить лише дійти згоди з самими собою і з сільським південним минулим своїх предків, щоб тим або іншим чином поєднати своє минуле і сьогодення» [7, 217].

Можливо, Денвер, дочка колишньої рабині-утікачки Сеті («Улюблена» (*Beloved*)), що виросла на волі, найбільш наближено до правди формулює суперечливе визначення минулого Півдня, коли вона говорить про спогади своєї матері та Поля Ді про рабовласницьку плантаторську садибу «Любий Дім», штат Кентуккі: «*How come everybody run off from Sweet Home can't stop talking about it? Look like if it was so sweet you would have stayed*»² [9, 29].

Але Денвер не в змозі усвідомити сутність «гіркої радості» життя у «Любому Домі», «*a place they cannot forget but can barely endure to remember*»³ [9, 50]. Очевидно, «Любий Дім», – про який Сеті та Поль Ді постійно згадують, – є віддзеркаленням того існуючого навколо них справжнього світу, місцем, яке також резонує зі всією рештою персонажів роману Тоні Моррісон. Не дивлячись на неоднозначність відношень афроамериканських авторів до Півдня, все ж таки для багатьох з них, він – це найважливіше, а подекуди і обов'язкове місце подій у романі, тому що Південь – більш ніж «колишня домівка». Він завжди був і буде першоджерелом африканської американізації, місцем афроамериканського духу, що вкорінився й увічнівся там. Для багатьох афроамериканців Південь залишається місцем спокою та бадьорості, але і разом з тим – місцем, яке зберігає криваву історію їх народу [4, 388].

В «Улюбленій» (*Beloved*) Т. Моррісон звертається до різних аспектів життя на Півдні у вигляді символів, спогадів і навіть еротичних фантазій. Так, наприклад, «*Sethe's first two sexual encounters with Halle in the tiny cornfield in Sweet Home, Kentucky, are redolent of sweet, ripe corn with silk and succulent*»⁴ [9, 50]. Через вісімнадцять років, Сеті та Поль Ді згадують цю подію після свого першого невдалого сексуального досвіду.

2 «Цікаво, чому всі ви, хто втік з цього «Любого Дому», ніяк не припините говорити про нього? Якщо він такий любий, може варто було там зостатися?» (Переклад наш. – В. С.)

3 «Те місце, яке вони ніколи не зможуть забути, і при одному лише спогаді про яке, відчувають нестерпну біль».(Переклад наш. – В. С.)

4 «Перший сексуальний досвід Сеті та Халле [рабів з плантаторської садиби «Любий Дім»] відбувся на кукурудзяному полі «Любого Дому», серед кукурудзяних стебел та пахоців солодких, соковитих початків качанів з шовковистими пасмами».- (Переклад наш. – В. С.)

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Фактично фіаско їхньої першої фізичної близькості зумовлене тим, що Поль Ді та Сеті у думках переносяться назад у минуле, до кукурудзяного поля: «*Looking at Paul D's back, she remembered that some of the cornstalks broke, folded down over Halle's back and among the things her fingers clutched were husk and cornsilk hair*»⁵ [9, 51]. Еротизація кукурудзяних зерен для Сеті – це спосіб знову пережити момент близькості з Халле, своїм чоловіком: «*How loose the silk! How jailed up the juice!*»⁶ [9, 51], а для Поля Ді – це подія, за якою він міг тільки спостерігати та знаходити сексуальне задоволення у спогляданні статевому акту між Сеті і Халле. Водночас це і відчуття смаку молодих кукурудзяних початків, зірваних з тих самих зламаних стебел. Напевне, Моррісон хотіла б, щоб її читачі провели паралель між Полем Ді, що очищає соковиті початки качанів від шовковистих пасмів, і статевим актом, в якому Халле грається з лобковим волоссям Сеті та виставляє напоказ її жіночі принади. Об'єднані разом, насолода Поля Ді від молочної кукурудзи та статевий акт між Сеті і Халле, – це і є, реально існуючий смак дикого життя для чорношкірих на Півдні: «*The pulling down of the tight sheath [зіставляється з чоловічим статевим органом], the ripping [асоціюється з втратою Сеті цноти] sound always convinced her it hurt*»⁷ [9, 51]. «*But as soon as one strip of husk was down, the rest obeyed and the ear yielded up to him its shy rows, exposed at last. How loose the silk. How quick the jailed-up flavor ran free... How loose the silk. How fine and loose and free*»⁸ [9, 52]. У цьому уривку дістали виявлення два чуттєвих моменти: насолода Сеті і Халле від їх першого сексуального досвіду і захоплення Поля Ді від поїдання молодих молочних качанів кукурудзи, зірваних зі зламаних ними стебел [3, 89].

Крім Південного пейзажу з його спокусливістю і чарівністю, повного підступної краси, цей край відомий також своєю доброю вдачею і гостинністю. Згідно з Чарльзом Р. Вілсоном, «мешканці Півдня мають традиційно урівноважену вдачу – вибирають відповідний, загальноприйнятий або належний вихід зі складної ситуації, або спосіб вирішення певної проблеми у відповідності до існуючих норм моралі у такий спосіб, щоб невихована по-

5 «Дивлячись на спину Поля Ді, вона пригадала кукурудзяні стебла, що зламалися та зігнулися над спиною Халле, і свої пальці, які чіплялися за все, що траплялося, і нарешті вчепилися у качани, обриваючи листову оболонку і шовковисті пасма». (Переклад наш. – В. С.)

6 «Як сочився під пальцями шовк! Які соковиті звільнені із зеленої темниці зерна!» (Переклад наш. – В. С.)

7 «Звук тріску листя, що сповило качан кукурудзи, завжди здавався їй криком болю». (Переклад наш. – В. С.)

8 «Але варто було здерти перший листок, як всі інші знімалися легко, і голі, беззахисні тепер зернятка були представлені на огляд рядок за рядком. Як сочився під пальцями шовк! Які соковиті звільнені із зеленої темниці зерна!.. Як сочився під пальцями шовк! Яка покірність, і млість, і воля!» (Переклад наш. – В. С.)

ведінка розглядалася, як аморальна» [8, 435]. Під мешканцями Півдня, Вілсон має на увазі, звичайно ж, білих жителів. Згідно Вілсону, ця модель поведінки означає, що «кодекси, закони і методи моралі переплетені з метою обмежити особистісну агресію і зберегти соціальний устрій за допомогою тиску на суспільство та засвоєння індивідуальної мотивації» [8, 450]. «Існують певні «норми моралі», які зумовлюють правила поведінки, вияв шани та поваги до людини, яка знаходиться вище за рангом, що відображається у ввічливій мові (наприклад: «так, сер», «ні, мадам»); під «нормами моралі» також мається на увазі необхідність дотримуватися зобов'язань у сім'ї, привітно сприймати сусідів, а також захищати слабких і безпорадних» [8, 459]. Також існує «кодекс гарних манер, що глибоко вкорінився і серед чорних на Півдні» [8, 462]. Вілсон цитує спостереження Фредеріка Дугласса: «чорна етика» (*Black ethic*) бере свій початок від подібного їй африканського кодексу моралі» [8, 470]. Згідно Дугласса, «на всьому білому світі не знайти суворішого дотримання виконання закону пошани до людини, яка знаходиться на вищому соціальному щаблі, аніж у чорношкірих. У світі не існує кращої «сировини» з виготовлення справжніх джентельменів, ніж африканської» [8, 472].

«Чорна етика» (*Black ethic*) або шана до людини, яка знаходиться вище за статусом або расою, є «подвійною традицією»: дотримання правил поведінки з білими контрастує з Південним расизмом. Традиції і звичаї Білих мешканців Півдня, принесені з Європи, змішалися з традиціями поневолених чорношкірих з Африки, що призвело до двозначної поведінки з обох сторін: відверте прагнення з боку Білих продемонструвати свою «пошану» до чорношкірих, які поводитися по відношенню до Білих згідно зі встановленими самими ж Білими правилами, відвертими та завуальованими діями (маскуючи свої справжні почуття під товстим прошарком показності), при цьому вказуючи чорношкірим на те, що вони постійно повинні демонструвати Білим знання свого «місця» і бажання на цьому «місці» залишатися. Іноді ця підступна двозначність з боку чорношкірих означала, що потрібно щось вкрасти, щоб поліпшити свою мізерну частку їжі, а потім брехати і приховувати це» [6, 140]. Так, наприклад, розмова між чорним рабом Сіксо та шкільним вчителем, що заміняв господаря-рабовласника. Вчитель звинуватив Сіксо у крадіжці одного з господарських поросят:

“You stole that shoat, didn’t you?”

“No. Sir.” said Sixo, but he had the decency to keep his eyes on the meat.

“You telling me you didn’t steal it, and I’m looking right at you.” School teacher smiled.

“Did you kill it?”

«Yes, sir». ⁹ [9, 311-312].

Допит продовжується до тих пір, поки Сіксо не пропонує свою версію трактування того, що шкільний вчитель називає «крадіжкою». Якщо це не називається «крадіжкою», то шкільний вчитель бажає знати, що це: «*What is it then?*» ¹⁰ [9, 312]. Сіксо знаходить відповідне пояснення, яке вказує на знання свого «місця» в якості рухомого майна або раба: «*Improving your property, sir*» ¹¹ [9, 313], та для відвертого підкреслення справжньої «удаваної пошани» до шкільного вчителя, постійно використовує обов'язкове «сер». «*Sixto plant rye to give the high piece a better chance. Sixto take and feed the soil, give you more crop. Sixto take and feed Sixto give you more work*» ¹² [9, 313]. Шкільний вчитель розуміє логічність пояснення Сіксо, але «*beat him anyway to show him that definitions belonged to the definers-not the defined*» ¹³ [9, 314]. З іншого боку, шкільний вчитель відлупцював Сіксо також через те, що той вийшов за межі дозволеного, забув своє «місце» рухомого майна, раба, і спробував поводитися як особистість, розумна людина, а відтак він має бути поставлений на своє місце. Норовистість, що присутня у поведінці Сіксо, присікається биттям батогом, який існує для того, щоб щодня вселяти чорношкірим відчуття неповноцінності. Але, не дивлячись на деякі успішні спроби Чорношкірих «обдурити» Білих, граючись з ними у покірність, вони все ж таки визнавали та приймали нормативність і традиційність правил поведінки у присутності Білих. Один з видатних дослідників культури Півдня Чарльз Вілсон стверджує, що «життєво важливою позицією на Півдні було дотримання расових манер та покірності, - це означало, що Чорношкірі жили постійно з відчуттям страху, в атмосфері щоденного залякування і нескінченного побоювання» [8, 520].

9 «Отож, це ти вкрав це порося? Вірно?»

«Ні, – сказав Сіксо, але з ввічливості, не зводячи очей з м'яса, додав: – Сер».

«І ти кажеш, що не крав його, дивлячись мені прямо в очі?»

«Ні, сер. Я його не крав».

Шкільний вчитель посміхнувся.

«Це ти його зарізав?»

«Так, сер. Я». (Переклад наш. – В. С.)

10 «І ти ще смієш говорити мені, що це не крадіжка? А що ж це тоді?» (Переклад наш. – В.С.)

11 «Турбота про Вашу власність, Сер». (Переклад наш. – В. С.)

12 «Сіксо сіє жито, вибираючи для неї найкращу ділянку. Сіксо обробляє та поїть землю, щоб у вас врожай був більший та кращий. Сіксо поїть та годує Сіксо, щоб потім він міг принести вам якомога більше користі». (Переклад наш. – В. С.)

13 «Проте вчитель все рівно побив Сіксо, щоб наочно продемонструвати, кому належить право давати визначення речам і вчинкам – у будь-якому випадку, не тому, хто сам підлягає визначенню». (Переклад наш. – В. С.)

Подібні «кастові правила поведінки» «білого» суспільства були створені для того, щоб обґрунтувати соціальну межу між расами. Така система передбачала суворе дотримання регламентованих відносин між «чорним» і «білим» народами. Таким чином, модель «правильної» поведінки вимагала від Білих не звертатися до Чорношкірих з чемним виразом «містер» або «місіс», жодного рукостискання або легкого торкання капелюха на знак вітання при зустрічі з Чорним. З іншого боку, гарним тоном вважалося, що Чорношкірі повинні звертатися до всіх Білих з належною пошаною, не повинні близько наближатися до Білих на тротуарах, а також повинні входити до будинку Білої людини через чорний хід [5, 188].

Проте, не зважаючи на славнозвісну південну гостинність, що асоціювалася лише з «білою» культурою виключаючи темношкірих, як соціальну одиницю зі своїми унікальними звичаями та традиціями, темношкірі розвивали власну особисту дисидентську культуру самозахисту, для того, щоб гарантувати своє виживання перед обличчям дискримінації та інших спроб знищення їх самотності. Л.П. Фульцц пропонує термін, що відповідає цій культурі самозахисту – «чорна етика» (*Black ethic*) – поняття, яке функціонує у межах південних традицій, але не засноване на моральних засадах. Доцільність започаткованого поняття зумовлена необхідністю тогочасного суспільства, як виклик мінливим та свавільним південним звичаям. Положення темношкірих на Півдні було доволі хитким, а відтак їм довелося пристосуватися до мінливих обставин тогочасного суспільства.

Література

1. *Bone, Robert*. Down Home: A History of Afro-American Short Fiction from Its Beginnings to the End of the Harlem Renaissance. - New York: Capricorn Books, 1975. – 478 p.
2. *Genovese, Eugene D*. The Southern Tradition: The Achievement and Limitations of an American Conservatism. - Cambridge: Harvard UP, 94. – 352 p.
3. *Harding, Wendy, Jacky Martin*. A World of Difference An Inter-Cultural Study of Toni Morrison “s Novels. - Westport, CT: Greenwood P, 1994. – 469 p.
4. *Harpham, Geoffrey Gait*. «Ethics.» Critical Terms for Literary Study. 21 ed. Eds. Frank Lentricchia and Thomas McLaughlin. - Chicago: U of Chicago P, 1995. – P. 387-405.
5. *Holloway, Karla, E C*. Codes of Conduct: Race, Ethics, and the Color of Our Character. - New Brunswick, NJ: Rutgers UP, 1995. – 406 p.
6. *Holt, Thomas C*. «Black Life: Creative Expression of the Black Experience.» // Encyclopedia of Southern Culture, ed. Wilson and Ferris. P. 135-232.

7. Page, Phillip. *Dangerous Freedom: Fusion and Fragmentation in Toni Morrison's Novels*. - Jackson, MS: University of Mississippi P, 1995. – 389 p.

8. Wilson, Charles R. «Manners.» // *Encyclopedia of Southern Culture*. Chapel Hill, NC: U of North Carolina P, 1989. – P. 434-527.

9. Morrison, Toni. *Beloved*. 1987. - New York: Plume Books, 1988. – 447 p.

Тихомирова О.В.,

кандидат філологічних наук,
Київський національний
лінгвістичний університет

ДЖ. Р. Р. ТОЛКІН І ЛІТЕРАТУРА ХХ СТОЛІТТЯ

Окремою проблемою вивчення доробку видатного англійського міфотворця Дж.Р.Р.Толкіна, зумовленою неординарністю та самобутністю цього доробку, є загальне позиціонування творчості письменника та встановлення її приналежності до певних течій. Одним з суттєвіших питань ідентифікації творчості Толкіна залишається її зв'язок з літературним процесом ХХ століття, зокрема з літературним процесом Великої Британії. Оскільки хронологічно письменницька діяльність Толкіна охоплює п'ять десятиріч (20-ті – 60-ті рр.), то цілком природною є проблема її співвідношення з реалістичними течіями цієї доби, з англійським модернізмом, з поширеним у між- та повоєнні роки екзистенціалізмом та навіть з розпочатим у другій половині століття діалогом модерну і постмодерну.

З точки зору об'єктів зображення найменш спільних рис фантастичний часопростір Арди має з літературними системами відображення дійсності, створеними за допомогою реалістичного методу. Навпаки, романи Толкіна ніби заперечують усі надбання реалізму, починаючи з чосерівської доби, адже, як відомо з біографії Толкіна, «Кентерберійські оповідання» Чосера він вважав одним з останніх, а не перших видатних творів англійської літератури [26, 39–40]. Інші згадані течії ХХ ст. виникли як нащадки символізму та декадансу кінця ХІХ ст. і несли у собі енергію незадоволення позитивізмом та спробами реалістів раціональним шляхом встановити соціально детерміновані межі внутрішнього простору особистості. Модерністи (В. Вульф, Дж. Джойс, Д.Г.Лоуренс та інші) входять у літературу із стійкою вірою у безмежність внутрішнього світу людини і починають досліджувати його, сміливо експериментуючи з формою літературного твору. Саме в цей час (напередодні Першої світової війни) Толкін створює перші нариси з історії Середзем'я. Але якихось формальних ознак модерністської